

Metodološki kozmopolitizam *versus* metodološki nacionalizam

MILAN MESIĆ
Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
e-mail: milan.mesic1@zg.htnet.hr

UDK 316.1
303:316.1
Pregledni rad
Priljeno:15. veljače 2007.

Termin metodološki nacionalizam skovao je Herminio Martins (1974) u smislu kritike društvene teorije zbog njezine ograničenosti nacionalno-državnim okvirima društva. Njime se danas označuje teorijsko-metodološka pozicija sociologije i drugih društvenih znanosti, iz čije se perspektive nacionalna država nadaje kao prirodan i nužan oblik društva u modernosti. Wimmer i Schiller razlikuju tri oblika metodološkog nacionalizma: ignoriranje, naturalizaciju i teritorijalnu ograničenost. Veliku svjetsku raspravu o metodološkom nacionalizmu započeo je i vodi Ulrich Beck na prijelomu ovog milenija. On je uvjeren da je nacionalno motrište postalo limit sociološke percepcije koja počiva na pretpostavci da je nacionalna država svojevrsni 'kontejner' društvenih odnosa. Stoga nije u stanju sagledati tekuće globalizacijske procese, osobito 'unutarnju globalizaciju' nacionalnih društava. Beck zastupa novi pristup koji u novim radovima označuje 'metodološkim kozmopolitizmom', a zamišlja ga kao znanost o transnacionalnoj stvarnosti. No već su se pojavili društveni teoretičari koji ne prihvaćaju olako (Beckovu) kritiku društvene znanosti zarobljene metodološkim nacionalizmom, kao i mogućnost potpuno nove paradigme (metodološkog kozmopolitizma). Tako Chernilo tvrdi da postoje i kritičke struje i da društvena znanost izražava proturječan karakter nacionalne države i nedovršeni projekt moderne. Wimmer i Schiller, s kojima se slaže i autor, upozoravaju da bi bilo naivno misliti kako je moguće razviti teorijski jezik potpuno slobodan od društvenih sila koje nas okružuju.

Ključne riječi: METODOLOŠKI NACIONALIZAM, METODOLOŠKI KOZMOPOLITIZAM, DRUŠTVENA TEORIJA, SOCIOLOGIJA

Uvod

Tek kad je nacionalna država dovedena u pitanje kao neprijeporan oblik konstituiranja društva (zahvaljujući sinergijskim silama globalizacije, internacionalizacije i međunarodnih migracija), postala je predmetom kritičkog preispitivanja. Najednom se čini kao da je 'prozirnija' i krhkija, nego što je donedavno izgledalo, da je izgubila status nedodirljivosti i zadanosti. Njezina se 'kriza' ponajprije promišlja kao kritika teorijskih koncepcija koje nisu uspjevale sagledati pretpostavke njezine (i svoje) društvene konstrukcije odnosno historijske uvjetovanosti.

Tijekom 17. i 18. st., brojni umjetnici, znanstvenici i aristokrati, kretali su se i djelovali diljem tadašnje 'Europe' – po dvorovima careva, kraljeva, kneževa, grofova i salonima bogatih građana. Na različitim mjestima, na kojima su dulje ili kraće boravili, mogli su se smatrati 'kod kuće'. U pravilu su bili višejezični kozmopoliti, građani svijeta, univerzalni humanisti, kako su govorili francuski filozofi prosvjetiteljstva. Oni nisu pripadali isključivo mjestu i etniji svoga podrijetla; njihov je idejni referentni okvir prije bio 'europski' i 'univerzalni'. Ne treba onda čuditi što je primjerice francuski jezik u 18. stoljeću bio službeni jezik na pruskom dvoru. S pojavom i konsolidacijom nacionalne države u 19. stoljeću, 'društvo' se, da tako kažemo, povlači unutar granica nacionalne države. Drugim riječima, sve se više teritorijalizira, tako da socijalni i geografski prostor postaju nerazdvojni.

Kad se imaju na umu stvarne konkretno historijske mijene države u modernosti, teško je neposredno razumjeti tako izrazitu dominaciju 'uokvirenja' pojma 'društva' kao eminentno državno-nacionalne zajednice, kako u sociologiji tako i modernoj društvenoj teoriji uopće. Ta je teorijska paradigma u novije vrijeme prepoznata i napadnuta kao 'metodološki nacionalizam' (Chernilo, 2006a:129). O njemu se raspravlja ne samo u sociologiji, nego i u historiji, geografiji, antropologiji.

U ovom članku prikazujemo najprije nastanak pojma metodološkog nacionalizma, potom njegovu kritiku, te alternativnu Beckovu paradigmu – metodološki kozmopolitizam, i napokon zaključno poglavlje koje relativizira kritiku metodološkog nacionalizma.

Nastanak pojma metodološkog nacionalizma

I prije nastanka samog pojma, ranih sedamdesetih godina 20. stoljeća, pojavljuju se naznake kritičkog preispitivanja teorijskih koncepcija društva i njihove uvjetovanosti konkretno historijskom formacijom zapadnih društava na čijem tlu nastaju, a to je nacionalna država.¹

Termin *metodološki nacionalizam* skovao je Herminio Martins, i to usput u jednom članku o poimanju vremena u (britanskoj) sociologiji, postavljajući ga u kontekst opće sociološke teorije, koja, svjesno ili nesvjesno pod društvom podrazumijeva nacionalnu državu. “U zadnja tri desetljeća ili tako otprilike načelo imanentne promjene umnogome je koincidiralo s općom pretpostavkom – podržanom od vrlo različitih istraživača u cjelokupnom spektru sociološke misli – da se ‘totalno’ ili ‘inkluzivno društvo’, u stvari nacionalna država, smatra standardom, optimalno ili čak maksimalno ‘izolirano’ za sociološku analizu. (...) Općenito, makrosociološki rad umnogome je podvrgnut nacionalnim pred-definicijama društvenih stvarnosti: neka vrsta *metodološkog nacionalizma* (kurziv naš) – koji nužno ne ide zajedno s političkim nacionalizmom istraživača – nameće se u praksi s nacionalnom zajednicom kao konačnom jedinicom i graničnim uvjetom za demarkaciju problema i fenomena u društvenoj zajednici” (Martins, 1974:276). Autor je mogao biti inspiriran pojmom metodološkog individualizma koji je predložio Joseph Schumpeter (a kasnije razvijali Friedrich von Hayek i Karl Popper), iako između njih ne postoji neka konceptualna poveznica jer se odnose na različite aspekte kritike društvene teorije. Potonji označuje pristup društvu kao skupu ili agregaciji pojedinačnih akcija i odluka, a njegov rodonačelnik je Max Weber (Wimmer i Schiller, 2002a:302).

Martinsovu kritiku društvene teorije zamijetio je i komentirao, nekoliko godina kasnije, Anthony D. Smith, dajući joj pritom nešto drukčiji smisao (Chernilo, 2006b:7). On proširuje kritiku tvrdeći da ‘načelo’ ‘metodološkog nacionalizma’ funkcionira na svim razinama sociologije (a ne samo makroteoriji), ali isto tako i u politici, ekonomiji i historiji čovječanstva modernoga doba. Stoga je po njemu studij društva danas “gotovo neupitno izjednačen s analizom nacionalnih država”. Drugim riječima, “svjetski sustav nacionalnih država postao je trajna i stabilna sastavnica našega cijelog kognitivnog nazora” (Smith, 1979:191).

Sama teza o ‘metodološkom nacionalizmu’ za oba je rana autora upravo shvaćena kao *kritika* sociologije i društvene teorije uopće zbog njezine ograničenosti (u čemu se s njima slaže i Giddens koji još ne pozna taj termin). Ponajprije zato što ona teži koncept ‘društva’ poistovjetiti s njegovim suvremenim nacionalnim izdanjem, a potom i zato što njegov razvitak pripisuje isključivo endogenim silama. Istodobno, kako primjećuje Chernilo, postoje razlike među njima u utvrđivanju izvora metodološkog nacionalizma. Martinsova argumentacija počiva na logičnoj pretpostavci i konceptualnom određenju. ‘Društvo’, kako ga koncipira društvena teorija, jest samodovoljno, jer i ne može biti drukčije zamišljeno sve dok se smatra da do društvene promjene dolazi (isključivo) ‘iznutra’. Martinsova kritika društvene teorije odnosi se na *disciplinarni razvitak* socioloških konceptualnih aparata, pa Chernilo drži da ju treba označiti *logičkom* inačicom metodološkog nacionalizma. Drugim riječima, on je uputio na svojevrstu logičku ‘nacionalizaciju’ koncepta društva. Smith, s druge strane, svoju pozornost usmjeruje na interes samih država da ojačaju dojam svoje čvrstoće i samodovoljnosti, te na uspon ‘međunarodnog sustava nacionalnih država’, koji povratno konsolidira nacionalnu državu. “Smith razumijeva uspon metodološkog nacionalizma kao još jednu posljednicu važnosti državnog nacionalizma tijekom 20. st. Po njegovu viđenju stoga metodološki nacionalizam izrasta iz neprimjerenosti *sadržajne (substantive) konceptualizacije* historijskog

¹ Pogledati primjerice svojedobna Giddensova razmišljanja vezana uz analizu klasne strukture naprednih društava (Giddens, 1973:265).

razvitka nacionalne države.” Zato se njegova argumentacija može nazvati *historijskom* inačicom metodološkog nacionalizma. Ove se kritike društvene teorije međusobno osnažuju, ali nisu nužno međuovisne. Pritom je historijski argument u to vrijeme bio manje sporan jer se još tada samo manji broj zapadnih država smatralo utjelovljenjem projekta moderniteta. “Danas je historijski argument barem toliko sporan koliko i logički, jer se nacionalna država ne može više jednostavno predstavljati kao konačno modeliranje društva u modernosti” (Chernilo, 2006b:8–9).

Određenje metodološkog nacionalizma

Metodološkim nacionalizmom kritički se označuje teorijsko-metodološka (metodička) pozicija sociologije i društvene znanosti uopće, iz čije se perspektive nacionalna država nadaje kao prirodan i nužan oblik društva u modernosti. On počiva na dvjema temeljnim tvrdnjama. Prva – da se društvena teorija zapravo ne bavi nekom općom kategorijom društva, mada upravo na to pretendira. I druga – da se društvena promjena objašnjava endogenim (unutarnjim) čimbenicima, zbog čega se ‘društvo’ nadaje samodovoljnim entitetom (Chernilo, 2006b:7). Obje su shvaćene kao temeljne kritike, koje pretpostavljaju bilo radikalnu obnovu bilo bitno novu konceptualizaciju ‘društva’.

Wimmer i Schiller (2002b:218–25) razlikuju tri oblika (*modes*) metodološkog nacionalizma, a to su: *ignoriranje*, *naturalizacija* i *teritorijalna ograničenost*. Klasični sociolozi ili nisu zamjećivali ili su ignorirali važnost nacionalizma i etniciteta u modernizaciji društva. Istaknuti teoretičari društva, najprije Durkheim, Weber i Marx, a potom Parsons i Rawls, računali su ako ne na potpuno odumiranje etniciteta, odnosno etničkih i nacionalnih identiteta kao modela solidarnosti, a ono barem na njihovo potiskivanje u drugi plan, u odnosu na univerzalizirajuće i slobodnije obrasce povezivanja ljudi. Navedeni autorski par ističe da je prešućivanje konstitutivne uloge nacionalizma u modernosti ponajprije posljedica metodološke ograničenosti. Upravo je metodološki nacionalizam konceptualno zamaglio razumijevanje ograničenja i proturječnosti projekta modernosti. Ovaj naime s jedne strane teži racionalizaciji u društvenom strukturiranju (temeljenoj na postignućima), a s druge uvijek iznova obnavlja nacionalne zajednice kao osnovni oblik društvene organizacije. Ni velikani društvene misli nakon Parsonsa, poput Mertona, Bourdieua, Habermasa ili Luhmanna, nisu na sustavan način raspravljali o nacionalnom uokvirenju (*framing*) države i društva u moderno doba.

Druga je inačica tipična ponajprije za empirijske istraživačke pristupe. Riječ je o naturalizaciji, pod čime Wimmer i Schiller misle na znanstvene prakse koje ne propituju nacionalne diskurse, agende, lojalitete i historije, kao istraživačka pitanja svoje vrste, nego nacionalno ograničena društva uzimaju kao (prirodno) zadane entitete.

Ne samo da se iz ove pozicije umanjuje uloga nacionalizma u izgradnju nacionalne države, nego se on analitički odvaja od razvitka moderne države i demokracije. Time nacija i država postaju dva zasebna predmeta ispitivanja. Tako većina istraživača nacionalizma o naciji raspravlja u okviru koncepta identiteta. Nacija je shvaćena kao narod koji dijeli zajedničko podrijetlo i historiju, na čemu nastaje zajednička kultura, jezik, i općenito – identitet. Nasuprot tomu, ‘država’ je ‘zamišljena’ kao suvereni sistem vladavine unutar posebnog teritorija. Stoga je politička znanost na nju i mogla gledati kao na neutralno polje djelovanja raznih interesnih grupa.

Na sličan način, metodološki nacionalizam, osobito na području političke filozofije, razdvaja i demokraciju od nacionalizma. “Kao posljedica ove dvostruke segregacije, nacionalizam se nadaje kao sila strana historiji zapadne državne izgradnje. Umjesto toga, on je projektiran na druge, na krvožedne balkanske vođe ili afričke urođenike koji su preobraženi u nacionaliste. Zapadnjačka izgradnja države ponovno je izmišljena kao ne-nacionalno, civilno i liberalno iskustvo. (...) No ono što mi danas zovemo etničkim čišćenjem ili etnocidom, i promatramo s gađenjem na ‘uvijek problematičnom Balkanu’ ili u ‘tribalističkoj Africi’, bile su konstante europske historije nacionalne izgradnje i državnog formiranja, od protjerivanja Roma pod Henryjem VIII. ili muslimana i Židova pod Ferdinandom i Isabelom, do Ptolomejske noći u Francuskoj ili ‘razmjene ljudi’ (kako

se to eufemistički nazivalo) nakon Sporazuma u Lausanne između Turske i Grčke” (Wimmer i Schiller, 2002b:224–25).

Treća se inačica metodološkog nacionalizma odnosi na teritorijalizaciju imaginarija društvene znanosti i njezino analitičko svođenje u granice nacionalne države. Ovaj aspekt kritike često se poziva na simboličko značenje ‘kontejnera’², kao posude koja svoj sadržaj (u ovom slučaju društvo) fizički odvaja od bilo kojega drugog sadržaja.³ Pritom ‘društvo’, shvaćeno kao kontejner, obuhvaća gospodarstvo, političku zajednicu i određenu društvenu grupu (narod odnosno naciju). Glavne teorijske rasprave vođene su oko relativne važnosti navedenih sfera u strukturiranju cjeline društva. Nasuprot marksistima, parsonijanci su isticali kulturu. Druga velika zamorna tema ticala se pitanja primarnosti: što je važnije za konstituiranje društva – djelovanje (*agency*) ljudi (pojedinaca) ili društvena struktura. Pritom su zanemarili razloge zašto su granice povučene na određeni način. Ova tri modela metodološkog nacionalizma međusobno se preklapaju i osnažuju jedan drugoga. Ona su nejednako istaknuta u različitim poljima istraživanja. Tako ignorancija, kao oblik metodološkog nacionalizma, dominira u velikoj teoriji; naturalizacija u ‘normalnoj’ empirijskoj znanosti; a teritorijalno ograničenje u studiju nacionalizma i državne izgradnje (Wimmer i Schiller, 2002a:307–308).

Trećoj inačici bliska je teza o ‘metodološkom teritorijalizmu’ društvenih znanosti. Ona ne osporava samo svođenje društva na nacionalnu državu, nego napada distinktivnu teritorijalizaciju svekolikih identiteta i društvenih odnosa, dokazujući, nasuprot tome, da je na djelu njihova teritorijalizacija, kao konstitutivan izraz procesa globalizacije (Scholte, 2000).

Kritika metodološkog nacionalizma

Veliku svjetsku raspravu o metodološkom nacionalizmu započeo je prije tek nešto više od pola desetljeća Ulrich Beck u svojoj knjizi *Što je globalizacija* i na njoj ćemo se uglavnom zadržati. Svoju kritiku dalje je razrađivao i zaoštravao u kasnijim radovima. Po njemu, procesi globalizacije dovode u pitanje samu srž društvene teorije koja zbog svoje nacionalno ograničene perspektive više nije u stanju osmisliti suvremeni svijet u kome, uostalom, upravo slabi njezina uloga i značaj. Sve su društvene discipline prožete metodološkim nacionalizmom, ali je on najizraženiji u sociologiji koja se samodefinira kao ‘moderna’ znanost ‘modernog’ društva. Njezin koncept ‘društva’ toliko je ‘kontaminiran’ obilježjima nacionalne države da se produktivno ne može koristiti za razumijevanje jednoga novog svijeta (Beck, 2000:23).⁴ No i komparativne analize društava, me-

² Njutnovskoj apsolutističkoj koncepciji prostora suprotstavio se Gottfried Leibniz, koji je tvrdio da prostor ne posjeduje nikakve navlastite egzistencijalne kvalitete. On ga je shvatio kao konfiguraciju (materijalnih) objekata usađenih u geografski poredak i odnose. Georg Simmel, kao jedan od prvih sociologa koji se izričito pozabavio sociologijom prostora, uočio je jasnu distinktivnost jednog prostora od drugoga; isključive odnose između teritorija i prostora i trajnu prirodu prostora tijekom vremena. Albert Einstein (1960) kritizirao je njutnovsku mehaniku za oslanjanje na ‘kontejnersko’ poimanje prostora – koga je nešto kasnije (1976) Aleksandar Gosztonyi označio *apsolutističkim* – i promovirao *relativistički* koncept prostora u fizici i astronomiji.

³ Slično misli i Touraine (2003) kad govori o ‘predglobalnoj’ sociologiji koja je ‘društvo’ koncipirala kao entitet obuhvaćen granicama nacionalne države, podrazumijevajući da upravo one konstruiraju društveni prostor interakcije i socijalnosti za svoje građane-državljanke. Nacionalna država zamišljena je kao ‘kutija’ koja je sadržavala ‘društvo’.

⁴ Još radikalnije, ali svakako manje razrađeno i uvjerljivo, smrt dosadašnje sociologije proklamira John Urry (2000:1-3). On piše ‘manifest’ za “sociologiju koja ispituje raznovrsna kretanja (*mobilities*) ljudi, objekata, predstava, informacija i otpada, kao i složenih međuovisnosti između tih različitih mobiliteta i njihovih društvenih posljedica”. Otuda podnaslov knjige ‘mobiliteti 21. stoljeća’. Urry nastoji pokazati “koliko mnogo mobiliteti transformiraju historijski predmet sociologije unutar ‘Zapada’, koji je bio usmjeren na pojedinačna društva i na generičke karakteristike takvih društava.” Namjera mu je ispitati “koncept društvenoga kao društva i pokazujem da, kolika god bila vrijednost u prošlosti, on u budućnosti neće biti posebno relevantan kao organizirajući koncept sociološke analize.” Stoga, nastoji razviti ‘novu agendu’ za preoblikovanje

đunarodni odnosi, politička teorija, i znatan dio historije i pravne znanosti, svi u biti funkcioniraju na temelju metodološkog nacionalizma.

‘Najmoćnije uvjerenje našega doba’, drži Beck, ne tiče se samo društva nego i politike jer se i posljednja veže uz nacionalnu državu. Možemo razlikovati njegova dva aspekta. Jedno je ‘nacionalno motrište’ (ne znamo izvorni njemački pojam, ali u engleskom ovdje stoji *gaze*, kojemu je najbliže značenje – ‘zurenje’, jer Beck očito želi ironizirati to nacionalno-državno ‘motrište’) društvenih aktera, a drugo ‘metodološki nacionalizam’ znanstvenih promatrača. Veliki dio društvene znanosti podrazumijeva podudarnost društvenih granica s državnima, vjerujući da se društveno djelovanje zbiva ponajprije unutar njih, a tek sekundarno izvan i preko njih (Beck, 2003:453). “Države su zamišljene kao kontejneri koji nastaju i održavaju se unutar državne sfere utjecaja. Ova kontejner teorija nacionalno državnih društava, koja definira i limitira društva teritorijalno, duboko je usađena u samo-predstavu sociologije, u njezine kategorije i koncepte, moglo bi se reći u sociološku imaginaciju. Nacionalno državno motrište (*gaze*) postao je limit sociološke percepcije. U tom kontekstu, moguće je govoriti o ‘metodološkom nacionalizmu’ u smislu eksplicitnih i implicitnih pretpostavki da je nacionalna država kontejner društvenih procesa, i da nacionalno osigurava jezgrovni poredak za analizu društvenih, ekonomskih i političkih procesa” (Beck, 2005:146).

Beck upozorava na potrebu oštrog razlikovanja *metodološkog* nacionalizma, s jedne strane i *normativnog* nacionalizma, s druge. Prvi je povezan s društveno znanstvenom perspektivom promatrača, dok se zadnji odnosi na pregovaračke perspektive političkih aktera. U normativnom smislu, nacionalizam znači da svaka nacija ima pravo na samoodređenje unutar okvira svoje kulturne posebnosti. Metodološki nacionalizam podrazumijeva ovaj normativni zahtjev (*claim*) kao društveno ontološku datost i istodobno ga povezuje s najvažnijim konfliktnim i organizacijskim orijentacijama društva i politike. Nacionalno državni pogled na društvo i politiku, pravo, pravdu i historiju ima odlučujući utjecaj na sociološku imaginaciju. Do stanovite mjere, društvena znanost umnogome je zatočenik nacionalne države. Te pretpostavke također strukturiraju empirijsko istraživanje primjerice u izboru statističkih indikatora, koji su gotovo uvijek isključivo nacionalni. Zato je pobijanje metodološkog nacionalizma sa striktno empirijske točke osobito teško, jer je većina statističkih kategorija i istraživačkih procedura utemeljeno na njemu.

Autor dalje naglašava da veza između ‘nacionalne perspektive’ i metodološkog nacionalizma nije logičke nego historijske naravi. Naime uspon sociologije koincidirao je s nastankom nacionalne države, nacionalizma i sustava međunacionalne politike. Upravo je ta historijska koincidencija proizvela aksiome metodološkog nacionalizma, prema kome su nacija, država i društvo, ‘prirodni’ društveni i politički oblici modernoga svijeta (Beck, 2004:139).

Optužba za metodološki nacionalizam ne implicira da su neki ili svi društveni istraživači nacionalisti. Jer nenacionalisti i antinacionalisti također misle i provode istraživanja unutar toga okvira utoliko ukoliko koriste gramatiku društvenih znanosti kao osnovu za svoj način postavljanja problema. Tako dugo dok su problemi formulirani konceptima društvenih znanosti, dogme metodološkog nacionalizma ostaju neupitne.

Dva su temeljna ‘načela’ (iako ih na drugom mjestu navodi više) metodološkog nacionalizma. Prvo načelo utvrđuje da nacionalna država definira nacionalno društvo, a ne obratno. Društvo ne bira državu; prije država obećava sigurnost, učvršćuje granice i stvara administrativne aparate koji joj omogućuju da oblikuje i kontrolira ‘nacionalno društvo’. Iz toga slijedi da ne postoji jedno nego mnoštvo društava, ili točnije, postoji toliko nacionalnih društava koliko i nacionalnih

sociologije u njezinoj ‘postsocijalnoj’ fazi. Društveni kontekst za sociološki studij osiguravala su dosad nacionalna društva čija je moć ‘očito u padu’. On priznaje da je pokretljivost bila jedna od ključnih tema i sociologije 20. st., ali je dosadašnja konceptualizacija previše ograničena da bi obuhvatila sve aspekte i posljedice raznovrsnih mobilnosti u geografskom i društvenom smislu, i osobito u njihovoj međusobnoj isprepletenosti. Iako razlikuje kretanje objekata, poruka i informacija, od kretanja ljudi kroz prostor, nejasno je zašto u svom detaljističkom opisu posljednjega potpuno ispušta ljudske migracije.

Adrian Favell (2001:394) zamjera Urryju da je (poput Papastergiadis) prigrlio duboko pogrešnu ideju da je društvena teorija u stvari potraga za novim metaforama, da ne uspijeva svoj novi pristup utemeljiti na zbiljski sadržajnim konceptima, a još manje na empirijskim metodama.

država i nacionalnih sociologija. Metodološki nacionalizam dakle implicira pluralitet društava. On nameće teritorijalno razumijevanje društva koje počiva na državno konstruiranim i državno kontroliranim granicama. Ovaj 'kontejnerski model' zasebnih nacionalnih društava osnažen je i obnovljen *recipročnom determinacijom države i društva*. Teritorijalna država je kako stvaralac tako i jamac individualnih građanskih prava.⁵ Zato se ova koncepcija nacionalno zatvorenog društva i demokracije ne može baviti eksplozivnim pitanjima, koja su izbila u prvi plan s razdvajanjem nacije, države i društva. Kako se naime u suvremenim društvima može povući distinkcija između stranaca i državljana, državljana i nedržavljana, ljudskih i građanskih prava? Tko bi, a tko ne bi trebao raspravljati i odlučivati o tim stvarima, i na kojoj osnovi? (Beck, 2004:140–43).

Teorijski i imaginativno, kao i u smislu istraživačke prakse, opozicija između nacionalnog i internacionalnog temeljna je za društvene znanosti. Na to se odnosi drugo načelo. Ne može postojati samo jedna nacionalna država. Kako se onda dolazi do teorijskog poopćavanja? Ponajprije tako da se iskustvo jednoga nacionalnog društva shvati kao model društva općenito. Tako je Marx britanski kapitalizam poopćio na kapitalizam modernoga društva. Weber je pak univerzalizirao iskustvo pruske birokracije konstruirajući 'idealni tip' racionaliteta modernosti kao takve. A kad je C. Wright Mills kritizirao 'elite moći', nije mislio na američko, nego na društvo uopće. Ovaj je pristup donekle ispravljen komparativnom analizom (najčešće dvaju ili nekoliko odabranih društava). No radilo se o usporedbi pojedinačnih nacionalnih društava, čime nije prevladano temeljno ograničenje metodološkog nacionalizma. Svatko tko pretpostavlja uzujamno pojačavanje diferencijacije između nacionalnog i internacionalnog, neizbježno misli o globalnom kao superlativnom obliku nacionalnoga. Svjetska systemska teorija Immanuela Wallersteina primjerice polazi od razlikovanja nacionalnog i internacionalnoga; rezultat je globalna perspektiva koja analizira odnos između 'nacionalnih država' unutar svjetskog sustava (Beck, 2004:143).⁶

Beck priznaje da je teorijski pristup sa stajališta metodološkog nacionalizma zadugo (paradoksalno) bio iznimno plodan. Klasična sociologija uspjela je u svojoj temeljnoj zadaći razumijevanja unutarne dinamike industrijskoga tržišnog društva u nastajanju i konsolidiranju. Genij i ograničenja dosadašnje sociološke misli su neodvojivi. Iz iskustva modernizacije zapadnih društava, sociolozi i drugi teoretičari, izvukli su svoje analitičke koncepte i njima osvojili intelektualni svijet. Oni su se pokazali vrlo pogodnim za empirijska istraživanja, ali su imali i duboke političke učinke, kako za europska tako i kolonijalna društva. Europski kolonijalizam nije značio samo vojno, ekonomsko i političko, nego i intelektualno porobljavanje drugih dijelova svijeta. Tako se europski imperijalizam mogao prikazati kao proces 'zapadnjačke racionalizacije', pokoravanje neeuropskih naroda kao njihovo uključivanje u napredak. Dakako, takvo je gledište danas izričito odbačeno, ali je ostalo duboko usađeno u našim 'zdravorazumskim' pogledima na suvremeni svijet. Možete ga prepoznati, napominje Beck, u konceptualnoj zaslijepljenosti, koja svaki napredak u zemljama u razvoju pripisuju – vesternizaciji, a svako zaostajanje nedovoljnoj modernizaciji po zapadnjačkom uzoru. Ti 'konceptualni štitnici za oči', nameću ozbiljna ograničenja validnosti spoznaja tekućih svjetskih kretanja. Napokon, umovi 'periferije' sve više otvoreno odbacuju euro-

⁵ Ovaj aksiomatski sustav, primjećuje Beck (2004:140) može se naći u čistom obliku primjerice kod Durkheima ili Parsonsa, ali i Johna Rawlsa. U *Političkom liberalizmu*, posljednji definira svoju teoriju pravde referirajući se na 'političko društvo' kao 'kompletan i zatvoreni društveni sustav. "On je kompletan po tome što je samodovoljan te ima mjesta za sve glavne svrhe ljudskoga života. On je također zatvoren (...) po tome što se u njega ulazi samo rođenjem, a izlazi smrću (...) Za trenutak ostavljamo po strani potpuno odnose s drugim društvima".

⁶ Hladni rat je također sa svojom predstavom o 'Zapadu' i 'Istoku', teoretiziran i istraživao u kategorijama nacionalnoga i internacionalnoga, a ne globalnoga. Globalni i kozmopolitski odnosi bili su i ostaju reducirani na internacionalne. Pojave Svjetske trgovinske organizacije, Svjetske banke, Međunarodnoga monetarnog fonda ili NATO-a, shvaćene su u smislu institucionalizacije internacionalizma, a ne kozmopolitizma. Internacionalizam i kozmopolitizam (o kojem će dalje biti riječi) nisu samo različiti vidovi iste ideje (Beck, 2004:143).

pocentričku historijsku naraciju i traže nove pristupe za međusobnu intelektualnu komunikaciju (Beck i Willis, 2004:14–15).

Wimmer i Schiller dokazuju da je metodološki nacionalizam umnogome utjecao na poslijeratna shvaćanja međunarodnih migracija i integracije imigranata u društva primitka (sve do kraja Hladnog rata). “Prema nacionalističkoj doktrini kao i kontejnerskom modelu društva, imigranti se moraju pojaviti kao antinomija jednoga uređenog funkcioniranja države i društva, čak i u društvima gdje prošla imigracija konstituira utemeljujući mit nacije.” Autori nalaze četiri razloga zašto imigranti postaju poseban objekt političkog odlučivanja kao i specijaliziranog korpusa istraživanja. Prvo, oni razaraju izomorfizam između naroda, suverena i građanstva. “Imigrante se percipira kao strance u zajednici zajedničke lojalnosti prema državi i zajedničkih prava koje jamči država.” Drugo, razaraju izomorfizam između naroda i nacije. Oni se pokazuju kao mrlje na čistom tijelu nacionalnoga tkiva, podsjećajući graditelje nacije i društvene znanstvenike na etničke manjine koje su bile ‘apsorbirane’ u nacionalni korpus, ili politikom prisilne asimilacije ili dobrovoljne integracije. Stoga imigranti predstavljaju obnovljenu prijetnju projektu nacionalne izgradnje i upućuju na krhkost njezinih postignuća, osobito u slučajevima kad nacija nikad nije bila zamišljena kao pluralna ili imigrantska.” Treće, imigranti razaraju izomorfizam između naroda i solidarne grupe.

Četvrto, svako seljenje preko nacionalnih granica uzima se kao iznimka od pravila sedentarnosti unutar granica nacionalne države. “Opisujući imigrante kao potencijalni sigurnosni rizik, kao kulturno druge, kao društveno marginalne i kao iznimku od pravila teritorijalnog ograničenja, poslijeratna društvena znanost je zrcalila, (...) i istodobno legitimizirala projekt nacionalne državne izgradnje sa svrhom stabiliziranja suverenog građanstva, homogene nacije, zajednice solidarnosti i teritorijalno ograničene države” (Wimmer i Schiller, 2002a:309–11). “Opisujući imigrante kao politički sigurnosni rizik, kao kulturno različite, kao društveno marginalne i kao iznimku od pravila teritorijalnog ograničenja, migracijske studije vjerno su odražavale nacionalističku predstavu normalnog života” (Isto, 325).

Metodološki kozmopolitizam

Beck je, nakon kritike, morao postaviti pitanje: ima li jasne sociološke alternative nacionalnoj mistifikaciji društava i političkoga poretka? Svoj novi koncept veže uz pojam kozmopolitizma i uvijek ga iznova pokušava (re)formulirati, pri čemu nije dosljedan u terminologiji, ali se čini da je termin ‘metodološki kozmopolitizam’ najprimjereniji za ovu svrhu.⁷ Tako na jednom mjestu kaže da ‘empirijsko-analitički kozmopolitizam’, nije prvotno usmjeren na normativno-politički element – kako kozmopolitska demokracija postaje mogućom – nego jednostavno ima kognitivan interes za društvene i političke uvjete na početku 21. stoljeća. Na drugom mjestu razlikuje dvije vrste ‘kozmpolitizma’. Raširenija je, kaže, ona vrsta koja se zalaže za harmoniju preko nacionalnih i kulturnih granica (‘normativni’ ili ‘filozofski kozmopolitizam’). ‘Kozmopolitska perspektiva’ ili ‘analitičko-empirijski kozmopolitizam’ pak gleda na naraslu međuovisnost društvenih aktera preko nacionalnih granica kao neželjenu i nepredviđenu nuspojavu djelovanja koje nemaju normativnu ‘kozmpolitisku namjeru’. Empirijsko-analitički kozmopolitizam, kao epistemološka prekretnica, ima dvostruki cilj: kritiku postojećega metodološkog nacionalizma i razvitak novoga ‘metodološkog kozmpolitizma’ (Beck, 2004:140; 132; 144).

⁷ Chernilo (2006b:11) je dobro primijetio da je Beck, tijekom otprilike posljednjeg desetljeća, predložio više različitih konceptualnih parova. Iako baš ne odgovaraju jedan drugom, svi upućuju na isto. Tako on suprotstavlja *jednostavnu* i *refleksivnu* modernizaciju; *linearno znanje* i *sporedne učinke* (1997); *nacionalno-državno društvo* i *svjetsko društvo rizika* (1998); *jednostavnu globalizaciju* i *refleksivni kozmopolitizam* (2000a); *radno i političko društvo* (2000); *prvo doba* i *drugo doba modernosti* (2000); *nacionalnu* i *kozmpolitisku državu* (2002). U svim slučajevima, dakako, drugi termin stoji u opoziciji i dolazi kao zamjena – analitička i historijska – prvom. Čini se da je napokon posljednjim terminom – *metodološki kozmpolitizam* – okrunio svoje nastojanje u ustanovljenju nove agende za društvene znanosti.

Globalizacija naime stvara svijet vrlo različit od onoga u 19. stoljeću, koji se mogao zamisliti kao niz razgraničenih i suprotstavljenih društava, umetnutih u svoje vlastite kontejnere, svaki sa svojom vlastitom kulturom, ekonomijom, identitetom i kontrolom nad sudbinom vlastitog naroda (Beck i Willus, 2004:16). Procesi globalizacije ne svode se na puku 'međusobnu povezanost', odnosno promjene odnosa između nacionalnih država i nacionalno državnih društava. Štoviše, oni mijenjaju kvalitetu društvenog i političkog *unutar* nacionalno državnih društava. To autor naziva njihovom 'unutarnjom globalizacijom' ili čak 'kozmpolitizacijom' iznutra. Taj se koncept oslanja na teoriju refleksivne modernizacije. Jedna od njezinih središnjih teza, temeljni indikator refleksivne modernizacije jest *pluralizacija granica*.⁸ Pritom se misli na imploziju dualizma između nacionalnog i internacionalnog, kao i druge konvencionalne fundamentalne dualizme (kao što su granice između prirode i društva, znanja i nesvjesnosti, subjekta i objekta, života i smrti, rata i mira, Nas i Drugih). Dok metodološki nacionalizam počiva na *aksiomu podudaranja granica*, u kategorijama 'metodološkog kozmopolitizma' te granice divergiraju. 'Unutarnja globalizacija' predstavlja disonanciju u povlačenju graničnih crta, odnosno polazi od *aksioma nepodudarnosti granica*. Drugim riječima, granice nisu više predodređene, mogu biti izabrane (ili interpretirane), ali istodobno one se ponovno povlače i legitimiziraju. Ukratko, globalne transformacije predstavljaju metapromjene koje nas navode da zamijenimo *zombi-kategorije* s konceptima 'unutarnje globalizacije' ili 'kozmpolitizacije iznutra' (Beck, 2003:455).

Kad, pak, kulturne, političke, ekonomske i zakonske, granice nisu više podudarne, otvara se proturječja između različitih načela isključivanja. Globalizacija, shvaćena kao pluralizacija granica, proizvodi, drugim riječima, legitimacijsku krizu moralno nacionalnog isključivanja. Ta kriza legitimnosti potaknula je pravu lavinu 'kozmpolitskih' pitanja. Tko ili koja načela odlučuju tko uživa građanska prava, i što točno ta prava za sobom povlače? Mogu li razloge, koje neko društvo utvrđuje za isključivanje stranaca, dovesti u pitanje i stranci, a ne samo članovi toga društva? Tko propituje, tko odlučuje, tko opravdava i tko definira tko je 'Tko'? Mogu li članovi nekog društva (i dalje) zahtijevati pravo na homogenost (etničku, vjersku, rasnu) da bi isključili druge? Zašto trebamo priznati posebnu moralnu obvezu prema drugim ljudima samo zato što su slučajno iste nacionalnosti? I obratno, zašto bi bili oslobođeni svake moralne osjetljivosti spram drugih ljudi, samo zato što su rođeni s druge strane granične ograde? (Beck, 2005:143–44).

Eksplanatorna moć klasičnoga sociološkog modela postala je sve slabija. Stoga nam je potrebna promjena od 'univerzalne' ka 'kozmpolitskoj perspektivi'. Do 'globalnog pristupa' doći ćemo onda kad sociolozi svih zemalja svijeta počnu interpretirati svoje vlastite svjetove primjenom istih univerzalnih kategorija i potom međusobno konfrontiraju svoje različite nalaze i nastoje ih pomiriti. Tada će postati jasno da nema privilegiranog stajališta s kojega se može istraživati društvo. 'Globalna' ili 'kozmpolitska sociologija' mora se otvoriti dijaloškoj imaginaciji i istraživanju. To nije moguće bez napuštanja nacionalne države kao jedinice na kojoj počiva njezina misao i zapažanje. Treba se udaljiti od Sjevernog Atlantika, i od mita da ta regija pokazuje ostatku svijeta njegovu budućnost, da bi obuhvatili cijeli društveni kozmos (Beck i Willus, 2004:16).

Ukratko, 'globalizacija', po Beckovu mišljenju, traži da se društvene znanosti rekonstituiraju (konceptualno, teorijski, metodološki i organizacijski) kao *znanosti o transnacionalnoj stvarnosti*. Ključni koncepti modernoga društva – domaćinstvo, obitelj, klasa, demokracija, moć, država, ekonomija, javna sfera, politika itd. – moraju se izmjestiti iz svojih ustaljenih okvira kamo ih je postavio metodološki nacionalizam. Oni se moraju redefinirati ili ponovno promisliti u okviru metodološkog kozmopolitizma (Beck, 2005:148).

⁸ Saskia Sassen (2006) također drži da su globalizacijski procesi doveli do toga da ono što se događa na teritoriju neke suverene države nije nužno nacionalan proces. Velike (nacionalne) kompanije, tokovi kapitala i kulture, mogu biti situirani izvan nacionalnih teritorija – u nekoj drugoj zemlji, ili čak u digitalnom prostoru. Ta lokalizacija globalnoga (ili nenacionalnoga) *unutar* nacionalnih teritorija, i nacionalnoga izvan nacionalnih teritorija, potkopava metodološku i konceptualnu diferencijaciju između nacionalnoga i nenacionalnog, kao logično i empirijski međusobno isključivih kondicija u društvenim znanostima.

Čini se, a to pokazuju i kritike Beckova 'metodološkog kozmopolitizma', da veliki problem u njegovoj konceptualizaciji ostaju kako empirijski nalazi, koji bi ga potkrijepili, tako i empirijske metode, koje bi ga pratile. On sam priznaje da se "široka i svakako opravdana zabrinutost među empirijski orijentiranim društvenim istraživačima odnosi se na uključivanje globalizacijskih fenomena i pitanja" u empirijske istraživačke prakse, zbog čega bi takva teorija mogla doći u opasnost povratka na metafiziku. *Neka empirijska* društvena znanost globalizacije nije (još) na vidiku, i pitanje njezina razvitka, ne može olako odbaciti zbog izrazito teorijske prirode (dosadašnje) rasprave.

Konceptualni i metodološki studij 'kozmpolitske sociologije' unutarnje globalizacije nacionalno-državnih društava trebao bi, stoga, imati za cilj stvaranje '*kozmpolitskog indeksa*', jednog niza pitanja koje treba sustavno istražiti. (Autor sugerira neka od njih). Pritom to treba učiniti i organizirati u transnacionalnim istraživačkim mrežama, da bi se izbjegao neugodan paradoks kao što bi, primjerice, bilo 'njemačko' (ili neko drugo) globalizacijsko istraživanje. No doista je teško promijeniti načine promatranja i konceptualne sustave centrirane na nacionalnu državu. Zato i jest potreban jedan *epistemološki lom*. Predominantni alati i metode analize jednostavno nisu primjereni za bavljenje pravilima nove igre moći, 'dramom' transnacionalnih pluralizacija granica i sukoba, za njihovo otkrivanje i dekodiranje na empirijsko-teorijskoj razini (Beck, 2005:146–48).

Relativizacija kritike metodološkog nacionalizma

Već su se pojavili društveni teoretičari koji ne prihvaćaju olako Beckovu kritiku (i druge slične) metodološkog nacionalizma, kao ni njegovu konceptualizaciju alternativnoga kozmpolitskog pristupa suvremenim društvenim procesima. Vjerojatno je svoje primjedbe u tom smislu najsuštavnije izložio Daniel Chernilo. Po njegovu mišljenju, Beckovo određenje metodološkog nacionalizma u kritičnom smislu odstupa od izvornih formulacija Martinsa i Smitha. Oba su smjerala reorientaciji društvene teorije u njezinom pristupu nacionalnoj državi i to iznutra, iz intelektualne tradicije društvenih znanosti. I Beck je inicijalno svoju teoriju refleksivne modernizacije zamislio kao grandiozni ali reformatorski program dogradnje društvene teorije. No s tezom o metodološkom nacionalizmu, imanentnom dosadašnjoj društvenoj teoriji, Beck ju je proglasio zastarjelom i praktički nepotrebnom (Chernilo, 2006b:10–11).

Chernilo se slaže da treba prevladati metodološki nacionalizam. No on dovodi u pitanje način na koji to čini Beck. Postavlja pitanje opravdanosti suprotstavljanja metodološkog kozmpolitskog pristupa nacionalizmu. Umjesto toga treba sačuvati sve što je vrijedno u različitim strujanjima unutar društvene teorije. Ako se može dokazati, kao što Beck tvrdi, da dosadašnja društvena znanost, temeljena na metodološkom nacionalizmu, nije bila u stanju (barem ne u potpunosti) proizvesti točan i konzistentan uvid u konstituciju nacionalne države tijekom prvog doba modernosti, tada je teško razumjeti kako i zašto metodološko kozmpolitska društvena znanost to može učiniti za drugo doba modernosti. Njegov radikalizam proizlazi, uvjeren je Chernilo, iz poprilično 'mitske' predstave o nacionalnoj državi kao harmoničnom društveno-političkom sustavu. Potpuno je smetnuo s uma drukčije pristupe, koji su nacionalnu državu shvaćali kao više ili manje konfliktan i nestabilan oblik društveno-političke organizacije. Upravo zato što nam se ona danas čini tako slabom i ranjivom, u svojoj prošlosti može izgledati čvrstom i homogenom. Inače teza o njezinoj razgradnji ne bi imala smisla. Beckova kritika metodološkog nacionalizma iskrivljeno predstavlja 'historicitet nacionalne države', i tako pridonosi osnaženju njezina metodološko-nacionalističkog viđenja. Budući da cjelokupnu društvenu teoriju pojednostavnjeno izjednačuje s metodološkim nacionalizmom i nema druge opcije nego da razumije nacionalnu državu upravo s metodološko-nacionalističkog gledišta (Chernilo, 2006b:11–12).⁹

⁹ Robert Fine (2003:460) također nalazi kontradikciju u nastojanjima da se nacionalna država 'denaturalizira', što on inače pozdravlja. S jedne strane u njima se s pravom negira da je nacionalna država *prirodan* oblik društveno-političke organizacije, ali se s druge u njezinoj kritici upravo implicira njezina (za)danost u *moderno doba*.

Društvena teorija nesumnjivo je u stanovitoj mjeri bila instrumentalna u ustanovljenju predstave o nacionalnoj državi kao nužnom i konačnom obliku društvene i političke organizacije u modernosti. No istodobno su se (barem neke njezine struje) upuštale u konceptualni koštac s njezinom proturječnom prirodom. Nacionalna je država naime tvrdi Chernilo, bila historijski neprozirna, sociologijski neodređena i normativno ambivalentna. Ukratko, bila je i ostala nedovršeni društveno-povijesni projekt. Razloge zašto je društvena teorija bila samo djelomično uspješna u razumijevanju nacionalne države treba tražiti unutar ambivalentne historije, obilježja i legacije nacionalne države. Nacionalna država i društvena teorija međusobno zrcale jedna drugu (Chernilo, 2006b:15–17).

Drugi komentatori upozoravaju da i tezu o deteritorijalizaciji društvenih odnosa i pluralizaciji granica također treba relativizirati. Točno je, kaže Ludger Pries (2005:167) da prostorni raspon ljudskoga djelovanja postaje širi i globalan; margine za ljudsko prostorno djelovanje se suzuju. Ipak, ne treba zaboraviti da je to mogućnost koju uživa samo jedna desetina svjetskog stanovništva. Nedovoljna sredstva za život umnogome ograničavaju geografski radijus mobilnosti goleme većine ljudi u svijetu. Zato ne bismo smjeli pretjerivati u umanjivanju važnosti geografskog prostora. U posljednjih 200 godina nastao je sustav s dvjestotinjak suverenih nacionalnih država ili političkih zajednica koje strukturiraju geografske i socijetalne prostore našega globusa. Nije uvjerljivo onda da je nacionalna država praktički obezvrijeđena kao čimbenik koji posreduje prekogranične aktivnosti. Osim toga deteritorijalizacija može biti popraćena istodobnim i jednako snažnim procesom reteritorijalizacije (Pries, 2005:167–70).

Globalizacija, i odgovarajući koncepti poput globalizacije i transnacionalizma, trebaju se reinterpretirati, ističe Pries, kao nove kombinacije socijetalnih i prostornih odnosa.¹⁰ Ako smo suglasni u tome da su svi pojmovi prostornosti, kao i društvenosti, socijalne konstrukcije, i da među njima postoji dijalektička povezanost, postaje jasno da ništa socijetalnoga ne može postojati bez prostorne dimenzije, i ničemu prostornom ne može nedostajati socijetalna dimenzija. Tijekom stoljeća ‘socijetalni prostori’, u kojima ljudi koegzistiraju i angažiraju se u procesima socijalizacije, postali su krajnje povezani s više ili manje jasno definiranim geografskim sferama. Zauzvrat, smatralo se da jasno definirani geografski prostori, rašireni na nekom fizičkom području (nekom ‘teritoriju’ ili ‘lokalitetu’) odgovaraju samo jednom socijetalnom prostoru (primjerice nekoj zajednici ili nekom nacionalnom društvu). Podudarnost socijetalnog i geografskog prostora bila je isključiva u dvostrukom smislu. Ponajprije, svaki socijetalni prostor činilo se da ‘okupira’ točno jedan geografsko specifičan prostor. Socijetalni prostori kao što su obitelj, zajednica ili društvo, naseljavali su jedan koherentan teritorij. Potom, neki jedinstveni geografski prostor postao je određeni ‘društveno okupiran teritorij’, s mjestom za samo jedan socijetalan prostor. Jedan stan ili kuća mogu udomiti samo jednu obitelj; neki lokalitet udomiti samo jednu zajednicu, a neka nacionalna država udomiti samo jedno nacionalno društvo (Pries, 2005:170–71).

Treba dalje razlikovati ‘apsolutistički’ i ‘relativistički’ pristup prostoru. Opozicija apsolutističkih pogleda (prostor kao apsolutna jedinica sa svojim vlastitim genuinim karakteristikama i kvalitetama) i relativističkih koncepata (prostor kao konfiguracija elemenata ili pozicionalan odnos među njima) prožima koncepte prostora u svim znanstvenim disciplinama. Iz relativističke perspektive, socijetalni odnosi nisu *uokvireni* danim (kontejnerskim) prostorom, nego *konstituiraju* prostor: bez elemenata kao što su društvene prakse, artefakti i simboli, ne može biti nikakvog društveno ili sociološki relevantnog prostora “U tom smislu, socijetalni prostor susjedstva ne sastoji se od danog, geografski demarkiranog ‘kontejnera’, u kojega njegovi stanovnici mogu staviti svoje socijetalne prakse i mentalna mapiranja. Prije, *socijetalni prostor* susjedstva omogućuje pojavu posebne konfiguracije socijetalnih praksi, sustava simbola i artefakata s prostorno-pozicionalnim odnosima. “Iako je relativistička pozicija primjerena za određene svrhe, katkad je to i apsoluti-

¹⁰ Svi oblici prostornosti su socijetalni jer ih konstruiraju ljudska bića, bilo fizički ili mentalno. Slično, svi socijetalni elementi imaju neku prostornu dimenziju (uključujući već sama tijela društvenih aktera). ‘Socijetalnim prostorima’ Pries označuje iskustvene prostore svakodnevnog života.

stička. Ljudska koegzistencija i društveno djelovanje nije moguće bez demarkacija i granica koje uključuju i isključuju (Pries, 171–73).

Wilmmer i Schiller (2002a:326) s pravom upozoravaju da ne postoji opasnost samo od Scile metodološkog nacionalizma nego i Haribde metodološkog ‘fluidizma’.

Naime, dok su dosadašnji koncepti društvene teorije počivali na fiksnim granicama, novi inzistiraju na obratnom poopćavanju – da je sve međusobno povezano. Strukture su zamijenjene fluidnošću, a sedentarnost kretanjem. Prije je migrant prikazivan kao iznimka od pravila sedentarnosti, transnacionalni migrant sada je pak u neprestanom pokretu. Teritorijalna ograničenost analize prevladana je spiralnom retorikom deteritorijalizacije i delokalizacije. Stuart Hallov (1989) metaforičan usklik da ‘smo svi sada migranti’, nije ništa točniji danas nego što je bio 1989. godine.

Wimmer i Schiller (2002a:302–3) dijele mišljenje o prožetosti klasične sociologije metodološkim nacionalizmom, ali tu tvrdnju ograničavaju na njezine dominantne struje. Za razliku od Becka, oni marksističku političku ekonomiju (i osobito studij imperijalizma R. Luxemburg i drugih marksista uoči Prvoga svjetskog rata), te Wallersteinovu teoriju svjetskog sustava, koja se razvija od sedamdesetih godina 20. stoljeća, vide kao dva vala ‘transnacionalnog teoretiziranja’. Napokon, u odstupanja od metodološkog nacionalizma ubrajaju se i one škole mišljenja koje se ne referiraju na nacionalno društvo ili uopće na šire društvene entitete – teorije marginalne korisnosti i racionalnog izbora u ekonomiji i političkoj znanosti, te interakcionizam u sociologiji.

Dalje, ovaj autorski par upućuje na sve veću kritičnost unutar (tri vala) globalnih ili transnacionalnih studija spram nekih početnih olako postavljenih teza. Prvi val istraživača bio je sklon vidjeti komunikacijsku tehnologiju – računala, telefone, televizije, komunikacijske satelite i druge elektroničke novotarije – kao pokretač promjena. “Moć nove tehnologije, spojena s postmodernim inzistiranjem na stabilnosti prošlosti i fluidnosti sadašnjosti, vodili su poprilično krutom tehnološkom determinizmu, u neobičnom kontrastu s inače konstruktivističkim porivom velikog dijela ove literature.” Svi su vidjeli epohalne promjene i prije svega slabljenje, ako ne i odumiranje, nacionalne države (bilo kao središta moći, bilo kao moćnog izvora politike identiteta). Prošlost se pokazivala statičnom, a sadašnjost fluidnom. Drugi val je donio stanovite revizije ishitrenih zaključaka ranih istraživača globalizacije. Priznaje se da globalizacija po sebi nije nov fenomen, novost se ponajprije ogleda u prelasku na drugu paradigmu, iz koje je onda moguća i drukčija (re)interpretacija svijeta u kome živimo. Kad je riječ o studiju migracija, promjena paradigme je omogućila raspravu o ‘transnacionalnim migracijama’ i ‘nacionalizmu na veliku daljinu’. K tome su istraživači iz Azije i Latinske Amerike počeli preusmjeravati pozornost globalizacijskih studija s nacionalne (svojstvene metodološkom nacionalizmu) na regionalne razine. Antropolozi pak naglašavaju subnacionalne i lokalne razine, koje na svoj način prelamaju globalizacijske procese. “Tako se jednosmjerna predstava historije i globalizacije – naslijeđe shema velike društvene teorije – postupno prevladava priznavanjem višestrukih putova u modernost i kroz nju. Napokon, treći val sve više relativizira tezu o ‘opadanju nacionalne države’, i razvija koncept ‘nacionalizma na veliku daljinu’. On naime “povezuje ljude koji žive na različitim geografskim lokacijama i motivira ih na djelovanje u odnosu na teritorij predaka i njegovu vladu. Kroz takvo ideološko povezivanje neki teritorij, njegov narod i njegova vlada postaju transgranični poduhvat. Nacionalizam na veliku udaljenost može međusobno vezati imigrante, njihove potomke, i ljude koji su ostali u svojoj domovini, u krhko, ali zvučno (*vocal*) građanstvo...” (Wilmmer i Schiller, 2002a:322–23).

Uokvirenje svijeta kao globalnog tržišta ne može objasniti zašto ljudi, osobito siromašni i obespravljeni, i dalje nastavljaju oblikovati svoje zahtjeve za društvenom pravdom i jednakošću unutar nacionalističke retorike i zašto migranti katkad prihvaćaju nacionalizam na veliku daljinu. Perspektiva kozmopolitizma, za Wilmmera i Schiller, može biti ponajprije korisna za dekonstrukciju nacionalizma.

“Svakako bi bilo naivno misliti da ćemo ikada razviti teorijski jezik koji nije temeljito prožet društvenim i političkim silama oko nas (...) Jednako naivno bilo bi mišljenje da je metodološki nacionalizam sprečavao ‘istinsko’ razumijevanje svijeta koji sada treba biti otkriven. Dani kad je

takav zrcalni koncept stvarnosti i znanstvene deskripcije još uvijek vrijedio su iza nas.” (...) Svaka jasna konceptualna struktura nužno ograničava raspon mogućih interpretacija, kao i empirijsku domenu koje se može smisleno interpretirati. Razumjeti znači smanjiti složenost” (Wilmmer i Schiller, 2002a:325).

Metodološki nacionalizam po svemu je sudeći umnogome i zadugo određivao, kako znanstveni tako i zdravorazumski pogled na svijet i njegova je kritika upravo pretpostavka za razvitak nekih novih spoznaja o društvu. Kritika je potrebna jer metodološki nacionalizam nije (bio) samo puki odraz društvene zbilje (nacionalne države), jer bi onda jednostavno sam nestao s promjenom te zbilje, a novi bi nam se odraz stvarnosti opet ionako nametnuo. Zato je riječ ponajprije upravo o preispitivanju znanstvenih aparata koji posreduju naše viđenje stvari. Metodološki nacionalizam također nije (bio) puka ideološka zabluda, ili (potpuno) iskrivljena slika svijeta, koju neka nova prosvijećena misao jednostavno može odbaciti u ropotarnicu ljudske gluposti (koja je ionako prenatrpana). Zato prihvaćamo njegovu relativiziranu kritiku koja, prije svega, uzima u obzir dijalektički odnos ljudske zbilje i njezine spoznaje. To onda, dakako, vrijedi i za metodološki kozmopolitizam.

LITERATURA

- Beck, Ulrich (2004a) Cosmopolitan realism: on the distinction between cosmopolitanism in philosophy and the social sciences. **Global Networks** 4(2):131–156.
- Beck, Ulrich i Johannes Willus (ur.) (2004b) **Conversations with Ulrich Beck**. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2005) The Cosmopolitan State: Redefining Power in the Global Age. **International Journal of Politics, Culture & Society** 18(3–4):143–159.
- Beck, Ulrich (2003) Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent. **Constellations** 10(4):453–68.
- Beck, Ulrich (2000) **What is Globalization?** Cambridge: Polity Press.
- Chernilo, Daniel (2006a) Methodological nationalism and its Critique, u Delanty Gerard i Krishan Kumar (ur.) **The Sage Handbook of Nations and Nationalism**. London: Sage Publications.
- Chernilo, Daniel (2006b) Social Theory’s Methodological Nationalism, Myth and Reality. **European Journal of Social Theory** 9(1):5–22.
- Favell, Adrian (2001) Migration, mobility and globaloney: metaphors and rhetoric in the sociology of globalization. **Global Networks** 1(4):389–398.
- Fine, Robert (2003) Taking the ‘Ism’ out of Cosmopolitanism: An Essay in Reconstruction. **European Journal of Social Theory** 6(4):451–70.
- Giddens, Anthony (1973) **The Class Structure of the Advanced Societies**. London: Hutchinson.
- Martins, Herminio (1974) Time and Theory in Sociology, u J. Rex (ur.) **Approaches to Sociology: an introduction to major trends in British sociology**. London: Routledge & Kegan Paul.
- Pries, Ludger (2005) Configurations of geographic and societal spaces: a sociological proposal between ‘methodological nationalism’ and the ‘spaces of flows’. **Global Networks** 5(2):167–190.
- Sassen, Saskia (2006) **Dennationalisation: Territory, authority and rights in a global digital age**. Princeton: Princeton University Press.
- Scholte, Jan Aart (2000) **Globalization: A Critical Introduction**. London: Palgrave.
- Smith, Anthony D. (1979) **Nationalism in the Twentieth Century**. Oxford: Martin Robertson.
- Touraine, Alain (2003) Sociology without Societies. **Current Sociology** 51(2):123–31.
- Urry, John (2000) **Sociology Beyond Societies: Mobilities for the twenty-first century**. London: Routledge.
- Wimmer, Andreas i Nina Glick Schiller (2002a) Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. **Global Networks** 2(4):301–334.
- Wimmer, Andreas i Nina Glick Schiller (2002b) Methodological nationalism and the study of migration. **Archives Européennes de Sociologie** 53(2):217–240.

METHODOLOGICAL NATIONALISM *VERSUS* METHODOLOGICAL COSMOPOLITISM

MILAN MESIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb
Department of Sociology

The term 'methodological nationalism' was invented by Herminio Martins (1974) in the meaning of a critique of social science limited by nation-state framework. Today it denotes theoretic and methodological position of sociology and other social sciences, from which perspective national state appears as a natural and necessary form of modern society. Wimmer and Schiller differentiate three modes of methodological nationalism: ignorance, naturalization and territorialization. Ulrich Beck has launched the great world debate on methodological nationalism at the turn of this millennium. He is convinced that national gaze has become real limit of sociological perception, which rests on a presumption about national state as a 'container' of social relations. Hence it is not able to grasp current global processes, in particular 'inner globalization' of national societies. Beck stands for a new approach denoted as 'methodological cosmopolitanism' understood as science of transnational reality. However, some theoreticians have already raised their voices against such a radical negation of the whole theoretical tradition. They agree that methodological nationalism should be overcome, but from within social theory. It has not been homogenous so far and reflected controversial history of nation-state societies as unfinished project of modernity. Wimmer and Schiller, rightly warn that it would certainly be naïve to think that we will ever develop a theoretical approach not profoundly influenced by social and political forces around us.

Key words: METHODOLOGICAL NATIONALISM; METHODOLOGICAL COSMOPOLITISM; SOCIAL THEORY, SOCIOLOGY